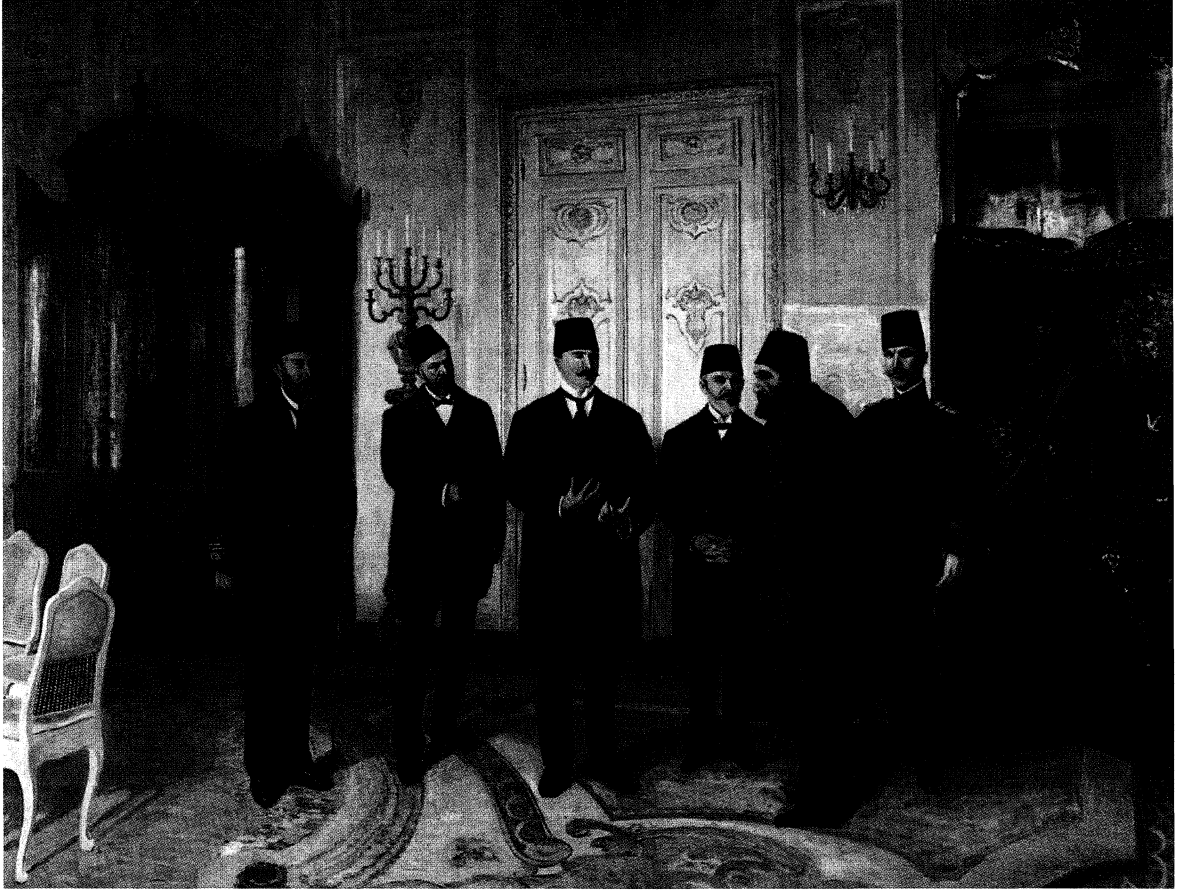

EMANUEL KARASU BİYOGRAFİSİNE KATKI II

II. ABDÜLHAMİD'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

NECMETTİN ALKAN

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine dair meclisin almış olduğu kararın kendisine takdim edilmesi için oluşturulan heyete dahil olan Emanuel Karasu, Alman gazetesi Frankfurter Zeitung'un İstanbul muhabirine bu görüşmeyi bütün tefferruatıyla anlatmıştır. Bu makalede, hal kararının II. Abdülhamid'e tebliğ edilmesine şahitlik eden Karasu'nun canlı ve geniş anlatımı ele alınmaktadır. Karasu'nun anlattıkları, döneme şahitlik eden bazı devlet adamlarının hatıratlarıyla karşılaştırılıp farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

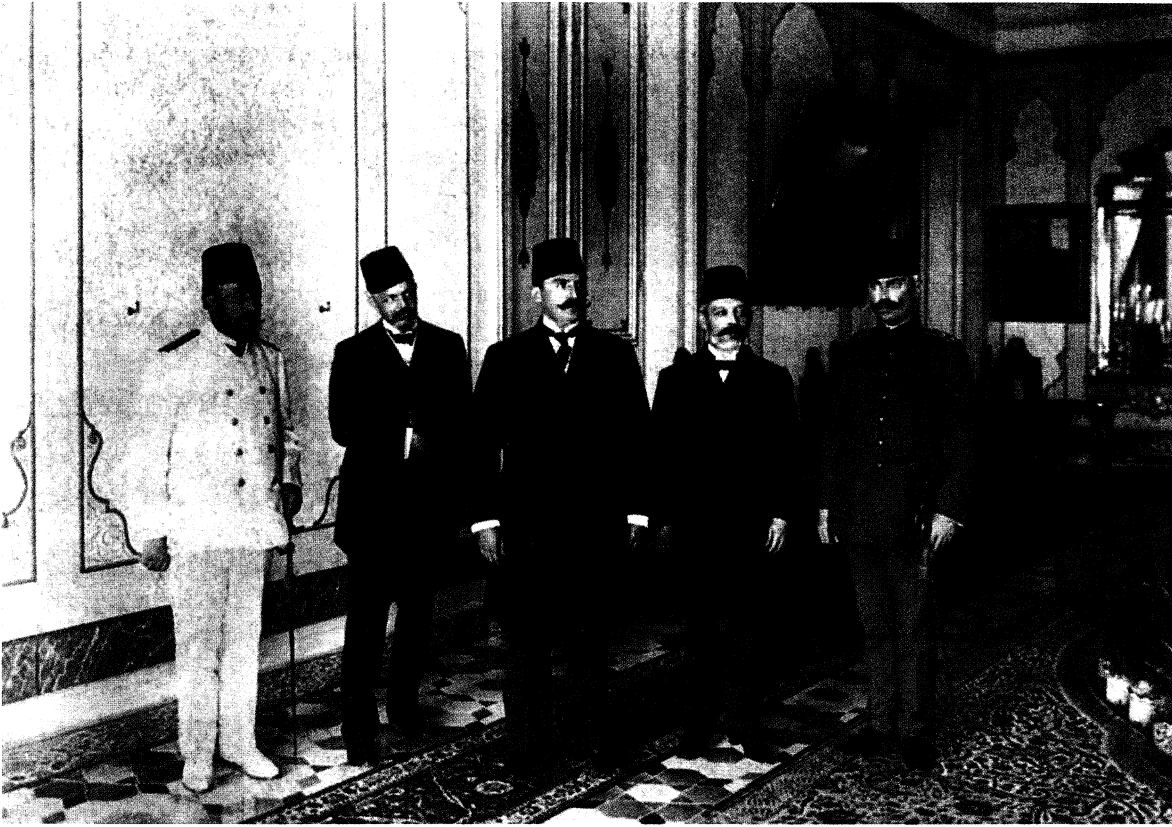
Son halife Abdülmecid Efendi'nin "Sultan Abdühamid'in Hal'i" tablosu (MSRK 11/1270).

HAL KARARININ SULTANA İLANI

Karasu'nun Alman gazetesi *Frankfurter Zeitung*'a belirttiğine göre, kendisinin de dahil olduğu heyet, meclis tarafından görevlendirildikten

hemen sonra Yıldız'a gidebilmek için bir araba bulamamıştı. Heyet üyeleri, bunun üzerine Meclis-i Âyân Reisi Said Paşa'nın arabasını almak istemişlerdi. Fakat Said Paşa, sultanın en iyi arkadaşlarından biri olduğunu

ve Yıldız Sarayı'na sürekli olarak bu arabayla gidip geldiğini belirterek, arabasını vermek istememişti. Yine de bu hususta ısrar edilmesi üzerine Said Paşa geri adım atmış ve heyet bu arabayla saraya gitmişti.

"Sultan Abdülhamid'in Hal'i" tablosunda yer alan kişiler Bağlarbaşı'ndaki köşkte (MSRK 64/1155.) Mabeyn Başkâtibi Miralay Cevad Bey, Emanuel Karasu, Esad Paşa, Aram Efendi, Arif Hikmet.

Karasu, yolda oluşturulan pek çok askeri karakolda durdurulduklarını ve ancak meclisin kendilerine tevdi ettiği görevi söyleyince geçiş izni alabildiklerini belirtmektedir. Sarayda heyeti karşılayan üç subay, üyeleri askeri selamla selamladıktan ve kucakladıktan sonra heyet üyelerini içeri bırakmıştı. Bu subayların emri altında bulunan askerlerin ise, Makedonya'nın zengin Müslüman ailelerinin gönüllü çocuklarından oluştuğunu ifade etmektedir. Karasu'nun ifadesine göre, sarayda büyük bir ses-sizlik vardı ve kumda yürüyormuş gibi ses çıkartan sadece kendi adımlarıydı. Sanki birisi ölmüş gibi bütün köşkerlerin kapı ve pencerelerinin de açık olduğunun altını çizmektedir. Nöbetçi subaylardan Selanikli Salih Bey, heyeti sarayın bahçesinde bulunan ufak bir nöbetçi kulübesine götürerek, heyettekilerin şapkalarını ve palto-larını bırakmalarını istemişti. Karasu, Talat Paşa ile İstanbul'a geldiği ve gizli bazı görüşmeler yaptığı seyahati sırasında tutuklanarak sorgulandığı bu kulübe hakkında şu bilgileri vermektedir: "Burası benim için garip buluşma yeri. Aylar önce tutuklu olarak buraya getirilmiş ve tam burada sorgulanmışım. Kanûn-ı Esâsî'nin ilan edilmesinden kısa bir süre önce,

"Abdülhamid sürekli olarak silah taşımaktaydı ve bir suikasttan korktuğu anda bunu kullanmaktan çekinmeyecekti (...) İyi bir nişancı olarak tanındığından ve kendimizi korumak için tabancamızın kınını açtık, böylelikle tabancamızı kolaylıkla çıkarabilirdik. Bu bize güven verdi. Sultan eğer bize bir silah çekerse, kendisini birkaç saniye içinde öldürecektik."

Abdülhamid'in askerleri tarafından yakalanmış buraya getirilmişim."

Heyetle birlikte subayları, sultanın kaldığı köşkte Mabeyn Başkâtibi Cevad Bey karşılamıştı. Heyetten Esad Paşa, kendisine "bir ilanı bildirmek için Sultan'ı görmek" istediklerini belirttikten sonra, Cevad Bey içeri girmişti. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen içeriden bir haber gelmediğini belirten Karasu, bu bekleyiş sırasındaki Mebus Esad Paşa'nın halet-i ruhiyesini şu şekilde tasvir etmektedir: "Kardeşini Galata Köprüsü'nde bir kiralık katile öldürtmesi nedeniyle, Abdülhamid'den öldüresiye nefret ettiğini biliyorum. Bundan dolayı Sultan'ın karşısında

heyecanını kontrol edemeyip, patlamasından korkuyordum. Fakat sakin görünüyordu. Abdülhamid sürekli olarak silah taşırdı ve bir suikasttan korktuğu anda bunu kullanmaktan çekinmeyecekti. Ani bir kol hareketiyle pek çok masum insanı öldürttüğünü biliyoruz. İyi bir nişancı olarak tanındığından, kendimizi korumak için tabancamızın kınını açtık; böylelikle tabancamızı kolaylıkla çıkarabilirdik. Bu bize güven verdi. Sultan eğer bize bir silah çekerse, kendisini birkaç saniye içinde öldürecektik."

Karasu bu yorumları yaptıktan sonra, kapının açıldığını ve Cevad Bey'in tekrar görünerek kendilerine, "bekleniyorsunuz" dediğini ifade

etmektedir. Cevad Bey'in arkasında bulunan 20 siyahi haremağası heyet üyelerinin etrafını çevirmiş; bunların arkasında yukarıda geçen üç subay ve bazı askerler kendilerini takip etmişlerdi. Cevad Bey öne geçmiş, heyet üyeleri de ardından birkaç adım ilerledikten sonra bir dehlizden ve büyük bir salonun eşliğinden geçe-

bulduğunu söyleyen Karasu, "rüzgârlığın arkasında duran, hareket eden" bu aynanın, gelen kimsenin görülebileceği şekilde yerleştirildiğini iddia etmektedir.

Karasu, belli bir süre sonra II. Abdülhamid'in ufak oğlu Abdürrahim'in ve hemen ardından

ce tutturmuş. Kolları gevşek olarak aşağı doğru sarkmış ve elleri yavaşça titriyordu. Alışılmışın dışında daha da bir eğri duruyordu. Bu şekilde çok âciz bir görüntü arz ediyordu."

Bu ilk karşılaşmanın hemen ardından heyet adına Esad Paşa salonun sessizliğini bozan kararlı, yüksek bir ses

Karasu, yolda askeri karakollarda durdurulduklarını ve ancak meclisin kendilerine tevdi ettiği görevi söyleyince geçiş izni alabildiklerini belirtmektedir. Sarayda heyeti karşılayan üç subay, üyeleri askeri selamla selamladıktan ve kucakladıktan sonra heyet üyelerini içeri bırakmıştı. Subayların emri altında bulunan askerler ise, Makedonya'nın zengin Müslüman ailelerinin gönüllü çocuklarıydı.

Hal olayının geçtiği Yıldız Küçük Mabeyn'in, Abdülmecid Efendi'nin ünlü "Hal" tablosunu çalışması için çekilmiş fotoğrafı.

rek içeri girmişlerdi. Karasu ve diğer üyeler salonda birkaç adım atarak durmuşlar ve ayakta beklemeye başlamışlardı. Salondaki pencerelerden biri hariç hepsi kapalıydı. Açık pencerenin yarıya kadar açık camından güneşli havada bahçenin yeşili görülebiliyordu. Uzaktan askerlerin sevinç çığlıklarını duyduklarını anlatan Karasu, salonun sağ tarafında büyük bir rüzgârlık ve onun arkasında ise kocaman bir aynanın görüldüğünü belirtmektedir. Karşı duvarda da yine aynı şekilde bir aynanın daha

da sultanın geldiğini belirttikten sonra, onun davranışlarını şu şekilde tasvir etmektedir: "İki adım attı ve korkulu gözle ve çaresizlik içinde bizlere baktı. Konuşmamızın sonuna kadar karşımızda ayakta durmuştu. Halkın hükmünü şerefle kabul etmek için, bizleri büyük bir üniforma ile karşılayacağını düşünmüştüm. Fakat sivil kıyafetleri giymiş, hatta acelesini ve heyecanını belli eden bir kıyafeti vardı. Siyah kravatını bir düğme ile bağlamamış, aksine inciyle kaplanmış bir iğne ile olabildiğin-

tonuyla söze başlamıştı. Karasu, sultanla görüşmelerinin bu ilk dakikalarında geçmişteki II. Abdülhamid yönetimiyle alakalı şu kısa değerlendirmede bulunmaktadır: "Bu salonda bu beli bükülmüş adamın bir el hareketi veya bir kelimesinin neden olduğu dehşetin bütün devlet üzerine 33 yıl boyunca hâkim olması yetmişti." Heyetin getirdiği hal kararını Esad Paşa sultana şu şekilde iletmişti: "Milletimizin Şeyhülislâm'ın verdiği fetvayla seni tahttan indirdiğini, sana bildirmek için geldik." Karasu'nun

ifadesine göre, bu kelimeleri duyan II. Abdülhamid "ürkmüş, yüzünde ve bütün vücudunda bir ürperme" görmüştü.

Görüşmenin seyri bundan sonra şöyle cereyan etmişti: "Sıkıntılı bir sessizlik başlamıştı, Abdülhamid'in konuşmasını bekliyorduk. Kelimelerinde karşı gelme veya bir savunma havası hissedilmeyip, aksine korkaktı. Kısıp bir sesle, 'Ve benim hayatım?' diye sordu. Esad Paşa bu soruyu şu şekilde cevaplamıştı: 'Millet asil ve âlicenaptır. Senin hayatın hakkında hiçbir karar almamıştır.' Sultan birkaç dakika düşündükten sonra sanki kendi kendine konuşurcasına yavaşça tekrar konuştu: 'Bu hep böyledir.' Bana baktı. Ben ise

Çırağan'a gidebilirim. Arif Paşa yolu biliyorsunuz.' Arif Paşa herhangi bir cevap vermemişti. Sultan daha sonra Çırağan'da Sultan Murad'ın oğlunun oturduğunu hatırladı ve şunları ekledi: 'Fakat, iki harem için olmaması için, yeğenim sarayı terk etmeli.'

Buna kimse cevap vermedi. Bundan cesaret alan Sultan uygun kelimeler bularak mazisini haklı çıkarmaya çalışmıştı. 'Millete iki güzel hizmette buldum, fakat halk bunu tanımadı. Millet Türk-Yunan Harbi'ni unuttu mu? Kanûn-ı Esâsî'nin ilanından sonra yeminimi bozacak hiçbir şey yapmadım. Yıldız'dan bir kurşun attırmamak suretiyle, kan akıtmayı sevmediğimi ispat etmedim mi? Sayısız idam cezalarını tasdik etmek-

yorlar mı?' Subaylar, bu konuda bir şey söyleme hakları olmadığını söylemek istercesine, bize bakmışlardı. Bu sıkıcı konuşmayı bitirmek zorundaydık. Zaten görevimizi yerine getirmiştik. Kararlı bir ses tonuyla Esad Paşa şunları söylemişti: 'Senin de aldığın ilanı resmî olarak sadece iletmek zorundaydık. Fakat senin bu arzunu millete bildireceğiz.' Sultan şunları söyledi: 'Bu musibetin müsebbiplerini Allah kahretsin!' Bunun üzerine Sultan'a baktım ve şunları söyledim: 'Eğer Allah âdil ise, suçluları kahredeceğinden emin olabiliriz.' Sultan'ı ikinci kez bir titreme almıştı. Ellerini alnına götürmek suretiyle bizleri âciz bir şekilde selamladı. Geri çekildik. Bütün bu görüşme 18 dakika sürmüştü."¹

"Ben sultana, 'Senin ve oğlunun hayatı için korkma,' dedim. Abdülhamid, 'Bunu bana yemin ediyor musunuz? Askerleriniz, Allah adına ve askerlik şerefi adına ediyorlar mı?' Subaylar çaresizce bize baktılar. Esad Paşa şunları söyledi: 'Senin de aldığın ilanı resmî olarak sadece iletmek zorundaydık. Fakat senin bu arzunu millete bildireceğiz.'"

ona şunu söyledim: 'Milletin âlicenaplığını ümit etmekten başka bir hakkın yok.' Bunun üzerine Sultan şöyle konuştu: 'Benim ailem? Şu askerler? Benim hayatımı koruyacağınıza yemin ediyor musunuz?' Esad Paşa'nın cevabı, 'Milletin bu güne kadar senin hayatına karşı hiçbir kötü niyet taşımadığını, sana garanti ediyorum,' şeklinde olmuştu.

Daha sonra egoistçe bir düşünce ve endişeli bir tonla tekrar sordu: 'Hayatımı nasıl idâme ettireceğim? İki günden beri çok az uşağım var. Beslenmem henüz daha garanti edilmedi. Kadınlarla birlikte yaşamak zorundayım. Çırağan Sarayı'nda oturmama müsaade edilmesini, milletten rica ediyorum. Orada doğdum ve kardeşim Murad orada benim bakımım altında 30 yıl boyunca hayatını sürdürdü.' Yarı açık pencereden Çırağan Sarayı'nın kubbelerini göstererek, şöyle devam etti: 'Kimseye görünmeden bahçelerden geçerek

ten kaçınmadım mı? Ara sıra tasdik ettiklerim ise, mutlaka ihtiyaçtan dolayı olmuştur.' Hiç kimse buna bir cevap vermemişti. Abdülhamid bu sessizliğin korkunç anlamını çok iyi biliyordu. İçini çektikten sonra son olarak şunları söyledi: 'Ne yapabilirim ki. Allah'ın dileği böyleymiş.' Bizim bu ısrarlı sessizliğimiz karşısında Abdülhamid'i tekrar bir korku sardı. Titrek sesle tekrar sordu: 'Benim hayatımın garanti altında olduğundan emin misiniz? Millet bunu garanti ediyor mu?'

Küçük Abdürrahim'in bu sırada ağlamaya başlaması üzerine, Sultan ona bakmıştı. Kederli gözlerinde parlayan kocaman iki damla yaşı, belki de hayatındaki ilk damlalardı, gördük. Ağlayan genç bizi rahatsız etmişti. Ben Sultan'a, 'Senin ve oğlunun hayatı için korkma,' dedim. Bunun üzerine kendisi, 'Bunu bana yemin ediyor musunuz? Askerleriniz, Allah adına ve askerlik şerefi adına edi-

Emanuel Karasu'nun anlattıkları bu şekilde sona ermektedir. Anlatılanlara göre, Osmanlı son dönem tarihine damgasını vurmuş ve 33 yıl hükümdarlık yapmış olan II. Abdülhamid'in haledilmesiyle alakalı kararın kendisine sunulması ve bu meyanda cereyan eden görüşmeler toplam 18 dakikada sona ermişti. Karasu'nun sultanın tahttan indirilmesiyle alakalı anlattıklarının, bu tarihi ana şahitlik etmiş olan diğer şahsiyetlerin rivayetleriyle karşılaştırılmasında ilginç farklılıkların olduğu aşağıda görülecektir

KARASU'NUN ANLATTIKLARININ DİĞER HATIRATLARLA MUKAYESESİ

Karasu'nun Alman muhabire anlattıklarıyla alakalı olarak ele alınması gereken ilk husus, Sultan II. Abdülhamid'in görüşme esnasında silah taşıdığı ve iyi bir nişancı olduğu için bir tehlike anında silahlarını

rahat bir şekilde çekebilmek için tabancalarının kınını açık bıraktıklarını belirtmesidir. Kendisi, sultan şayet silahını çekerse, birkaç saniye içinde onu öldüreceklerini de ifade etmiştir.

İrtem, bu konuda yukarıda ismi geçen Fransızca eserden herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, bu görüşmeye şahit olan Miralay Galip Bey tarafından bizzat kendisine anlatılan farklı bir rivayeti zikretmektedir. Karasu'nun sultanla görüşme esnasında elini sürekli olarak ceketinin iç tarafında bulundurmasını fark eden Galip Bey'in, görüşmenin ardından kendisine bunun nedenini sorması üzerine Karasu, "Abdülhamid daima yanında silah bulundurur. Belki yeis ile bize karşı silâha davranır diye düşündüm. Benim de revolverim belimde hazır bulunuyordu. Abdülhamid bu yolda bir harekette bulunacağı anda

heyetini sarayda karşılayan Başkâtip Cavid Bey'in, "sultanın her zaman silahlı olduğu ve içlerinden birini vurabileceği" şeklinde heyeti ikaz etmesiydi.⁴ İkincisinde ise, sultanın Selanik'e götürüleceğini kendisine takdim eden heyette yer alan Hüsnü Paşa'ya istinaden şu bilgileri vermektedir: "27 Nisan akşamı saat 9'a doğru, kendisini Selanik'e götürmeye karar verdiğimiz Abdülhamid'e bildirmek üzere yola çıktım. Yanımda Jandarma Albayı Galip Bey ile Paris Askeri Ataşemiz Ali Fethi Bey vardı. Bekleme odasında sabık padişahın başkâtibi Cevad Bey'i gördüm. Ona, efendisiyle konuşmak istediğimi, geldiğimi haber vermesini söyledim. Cevad Bey buna yanaşmadı ve dedi ki: "Padişah usta nişancıdır, attığını vurur. Benim de, kendinizin de canımızı bağışlayın. Eğer gitmemde diretirsenez, ben de yandım demektir, siz de. Ne kadar iyi nişan aldığını tah-

şunları söylemiştir: "Sakininiz, üzerinde revolver vardır. Yeis haliyle bir şey yapar." Bunun üzerine Galip Bey, gündüz yapılan görüşmede Cevad Bey'e böyle bir soru sorduğunu ve "hayır böyle bir harekete katıyen cüret etmez," cevabını aldığını ifade etmektedir.⁶

Ziya Şakir de benzer bilgileri vermektedir. Şakir'in rivayetine göre, hal kararının tevdi edilmesinin ardından subaylardan müteşekkil ikinci bir heyet gelerek, devrik sultanın Selanik'e naklini kendisine bildirmişti. Buna göre yatsı namazından sonra saat 10'da Hareket Ordusu'nun ilk komutanı Ferik Hüsnü Paşa, İstanbul Başmüfettişi Miralay Galip Bey ve Paris Askeri Ataşesi Ali Fethi Bey Yıldız Sarayı'na gelerek, gündüz hal kararının tebliğ edildiği aynı salonda, ilgili kararı II. Abdülhamid'e bildirmişlerdi. Bu ilan sırasında

"Hayatımı nasıl idâme ettireceğim? İki günden beri çok az uşağım var. Beslenmem henüz daha garanti edilmedi. Kadınlarla birlikte yaşamak zorundayım. Çırağan Sarayı'nda oturmama müsaade edilmesini, milletten rica ediyorum. Orada doğdum ve kardeşim Murad orada benim bakımım altında 30 yıl boyunca hayatını sürdürdü."

ben de nefsimi müdafaa edecektim"² cevabını vermiştir. İrtem'in, görüşmenin şahitlerinden Galip Bey'den aktardığı bu bilgi, Karasu'nun Alman gazeteciye anlattıklarıyla tamamiyle çelişmektedir. Heyet üyelerinin ortaklaşa aldıkları bir karar neticesinde silahlarının kınını açık tuttıkları ve tetikte bulundukları izlenimi vermektedir. Fakat şayet böyle bir durum söz konusu olsaydı, Galip Bey herkeste aynı durumu müşahade ederdi. Fakat böyle olmamış, sadece Karasu'nun hareketi dikkatini çekmişti. Nitekim İrtem, Karasu'nun bu ferdi hareketini bir "kabadayı tavrı" olarak adlandırmaktadır.³

İngiliz Mc Cullagh ise, hatıratının iki yerinde II. Abdülhamid'in silah taşıdığına temas etmektedir. Birincisinde, hal kararını getiren mebus

min edemezsiniz."⁵ Hatıratlar arasında sadece Mc Cullagh, bu iki rivayeti birlikte zikretmektedir. Büyük bir ihtimalle, diğer hatıratlarda da geçtiği gibi, Cevad Bey'in gece yarısı gelen subayları ikaz etmesine yönelik ifadeleri karıştırılmış, hal kararının bildirilmesine de dahil edilmiştir.

II. Abdülhamid'e bir gün içinde iki heyetin iki farklı kararı bildirmesine şahit olan Galip Bey, daha sonra paşa olmuştur. Hatıratında birinci görüşme hakkında herhangi bir silah vurgusunda bulunmadan, sultanın sol elinin pardösüsünün cebinde bulunduğunu belirtmiştir. Selanik sürgünü hakkında gece gerçekleştirilen görüşmede ise, II. Abdülhamid'in silah taşıdığına dair Cevad Bey'in ikazına yer vermektedir. Cevad Bey Hüsnü Paşa'nın kulağına eğilerek

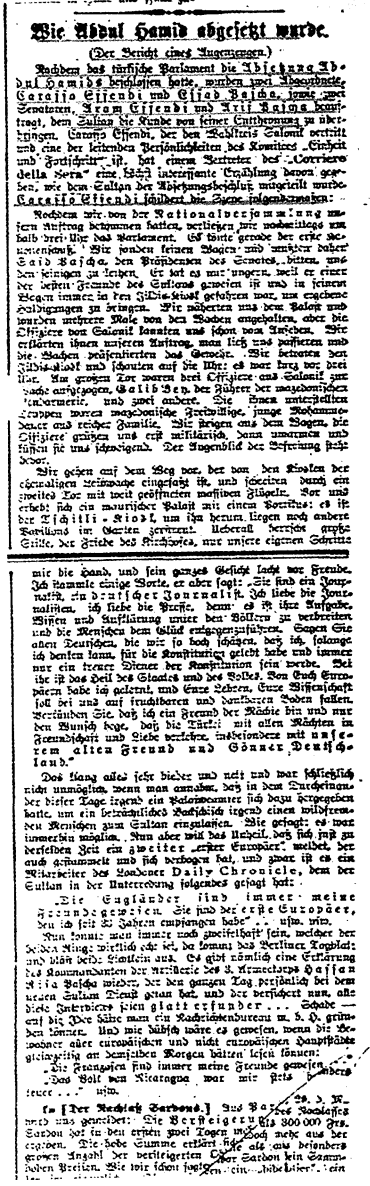
sultan, "iki eli pardösüsünün cebinde ve arkası duvara müteveccih bir vaziyette duruyor... Elleriyile, ceplerindeki revolverleri sımsıkı tuttuğu anlaşılıyordu."⁷ Hal kararının ilanını da anlatan Ziya Şakir, bu görüşme esnasında II. Abdülhamid'in silah taşınmasıyla alakalı herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu şekilde sultanın hal kararından sonra geceleyin subay heyetini kabul ettiği sırada silah taşıdığı anlaşılmaktadır.

Karasu'nun II. Abdülhamid karşısında elini ceketinin altında tuttuğunu gösteren en önemli kanıt, son halife Abdülmecid Efendi'nin bizzat kendisinin çizdiği meşhur tablosudur. Abdülmecid Efendi'nin, görgü şahidi Cevad Bey'in anlattıklarına dayanarak çizdiği bu tabloda, üyelerden sadece Emmanuel Karasu sağ elini ceketinin

altında tutarken, diğer üyelerden Aram Efendi bir saygı ifadesi olarak iki elini önünde bağlamıştır. Esad Paşa sultana hal kararını tebliğ ederken sağ eli hareketlidir ve son üye Arif Hikmet ellerini yana salıvermiş bir vaziyette beklemektedir. Böylece bu tablo da, sadece Karasu'nun dikkatli bir şekilde tetikte beklediğini çok net bir şekilde göstermektedir. Bu şekilde Karasu'nun Alman gazetesine anlattığı tabancanın kınının açık bırakılması ve tetikte olunmasına birlikte karar verildiğine dair ifadeler, başta İrtem olmak üzere Mc Cullagh'ın anlattıklarıyla ve son halife Abdülmecid'in tablosuyla çelişmektedir.

Karasu'nun Alman gazetesine verdiği röportajdan anlaşıldığı üzere, II. Abdülhamid'in hal kararını heyetin karşısında ayakta dinlediği şeklindeki bilgi, İrtem'in yazdıklarıyla örtüşmektedir. Sabık Sultan II. Abdülhamid'in Selanik sürgünü yolculuğunda kendisine refakat eden Fethi Okyar, sultanın heyeti mabeynde ayakta karşıladığını belirtmektedir.⁸ Galip Paşa ise sultanın kapıdan girdiğini ve heyetle kendilerinin onun etrafını sardıklarını anlatmaktadır.⁹ Ziya Şakir'in belirttiğine göre, II. Abdülhamid salonun ortasında durmuş bir vaziyette hafifçe masaya dayanmıştı. Heyet üyeleri ise karşısında hizaya dizilmişlerdi.¹⁰ Mc Cullagh da Emanuel Karasu'nun haledilme kararının tebliğ edilmesiyle alakalı süreçle ilgili olarak kendisine anlattıklarından belli kesitlere yer vermesine rağmen, sultanın heyeti karşılmasına ilişkin kaynağı belli olmayan çok farklı bir bilgi vermektedir. Buna göre, heyet salona girdiğinde sultan, yanında küçük oğlu Abdürrahim Efendi'yle birlikte bir divan üzerinde oturmaktaydı. Heyet salonun ortasına kadar ilerleyince, II. Abdülhamid oturduğu divandan kalkarak, "niçin geldiklerini" sormuştu.¹¹ Bu şekilde Mc Cullagh, Karasu'yla çelişen bir karşılama tasviri yapmaktadır.

Görüşmede üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, öncesinde selamlama yapılmaması ve Kara-

su dahil heyet üyelerinin sultana "sen" diye hitap etmesidir. İrtem'in eserinde bununla alakalı dikkat çeken farklılık, resmi selamlamanın yapıldığını belirtmesi ve Esad Paşa dahil Karasu'nun görüşme esnasında sonuna kadar sultana "siz" diye hitap etmeleriydi.¹² Galip Paşa'nın belirttiğine göre ise, Esad Paşa'nın "Bermucib-i fetvâ-yi şerif millet sizi hal' etti", diye başlattığı görüşmede diğer üyeler de aynı şekilde sonuna kadar sultana "siz" diye hitap etmişlerdi.¹³ Mc Cullagh da aynı şekilde, Esad Paşa'nın sultana öncelikle askeri selam çakıp iki adım öne çıkarak kendisine, millet "sizi" azletmiştir, şeklinde hal kararını takdim ettiği ifade etmektedir.¹⁴

II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in fezlekesin-

de ise, Esad Paşa'nın hal kararının tebliğ ederken "(...) Millet seni hal' etti. Ama hayatınız emindir,"¹⁵ şeklinde hitap ettiği geçmektedir. Fethi Okyar'ın anlattıklarına göre, heyet ve kendisinin de dahil olduğu subay gurubunun sultani "hürmetle" selamlamasının ardından, sultan "hafif bir el hareketi ile mukabele etti ve nazif gözlerini hepimizin üzerinde dolaştırarak konuşmamızı bekledi." Hal kararının tebliği sırasında ise, "Millet seni hal'etti. Amma hayatınız emindir," denmiştir.¹⁶ Ziya Şakir'in belirttiğine göre, Esad Paşa Arnavut lehçesiyle "Millet seni azletti," şeklinde hitap etmişti.¹⁷ Bu örneklerde de görüldüğü gibi, hal heyeti üyelerinin II. Abdülhamid'le görüşmesi sırasındaki hitapları konusundaki rivayetler farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı bu bağlamda kesin bir kanaat belirtmek zor olsa da, genel olarak "siz" hitabı öne çıkmakta ve "sen" diye başlayan hitapların, daha sonra "siz" şekline dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Karasu'nun bu yöndeki rivayetleri, aynı şekilde bunlarla da çelişmektedir.

Halin tebliği sırasında psikolojisi ve davranışları hakkında Karasu'nun Alman gazeteciye yaptığı olumsuz tasvirler, İrtem'in aktardığı Fransızca eserde geçen Karasu'nun verdiği bilgilerle örtüşmektedir.¹⁸ Galip Paşa'nın anlatımına göre, Sultan II. Abdülhamid Esad Paşa'nın hal kararını duyduktan sonra sadece sekiz on saniye susmuş ve "yeis" emareleri göstermiştir.¹⁹ Mabeyn Başkâtibi Cevat Bey ise, II. Abdülhamid'in davranışını daha farklı anlatmaktadır. Buna göre, "(...) bu an-ı felâket ihtimalde zat-ı şahaneleri kendileri gibi sahib-i azim ve ifade olan büyük adamlara mahsus ve münhasır bir tavr-ı azamet ve haşmet ile metanet ve vekar-ı hümayunlarını muhafaza buyurdular."²⁰ Ziya Şakir'in anlattığına göre heyet salonun ortasında sıraya dizilmişti ve Sultan II. Abdülhamid onların yüzüne bakıyordu. Birkaç saniye sessizlikten sonra sultanın, "oldukça metin bir sesle: Buyurunuz," demesinin ardından hal kararı ancak ilan edilmiştir. Devamında ise Esad Paşa'nın kullandığı

Frankfurter Zeitung'da yer alan Emanuel Karasu ile yapılmış röportajın kupürü.

"azil" kelimesinin II. Abdülhamid'e pek acı bir hakaret gibi tesir ettiğini ifade etmektedir.²¹ Fethi Okyar, hal sırasında II. Abdülhamid'i "yorgun ve yaşlı hali içinde sakin, vakur, azametli" gördüğünü belirtmektedir.²² Mc Cullagh ise, sultanın sadece "bezgin" ve "yorgun" görüldüğünü belirtmekle birlikte, son gelişmeler dikkat-i nazara alındığında "bu kadar iyi dayanmasına şaşmak" gerektiğini²³ ifade etmektedir.

Böylece, sultanın hal kararını nasıl karşıladığı konusundaki farklı rivayetlerin de, tıpkı diğerleri gibi, ciddi olarak çeliştikleri ortaya çıkmaktadır. Fakat Karasu'nun tasvirlerine tezat teşkil edecek rivayetlerin daha çok olduğu söylenebilir. Özellikle de hal kararını duyan II. Abdülhamid'in uzun süre sessiz kaldığı ifadesi, hemen hiçbir rivayette geçmemektedir.

DEĞERLENDİRME

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Jön Türk hareketi için adeta bir final anlamı taşımasından dolayı, Karasu da bu tarihi ana şahitlik etmek için hal heyetine dahil olmuştu. Kendisinin Alman gazetesine verdiği mülakatla belirttiğine göre, hal kararının sultana takdimi toplam 18 dakika sürmüştü. Şahit olduğu bu tarihi anı gazeteye uzun uzadıya ve çok canlı bir şekilde anlatmıştır. Karasu'nun anlatımında dikkatleri çeken ilk nokta, heyetin kararı tevdi ederken sultana "sen" diye hitap etmesidir. Kendisi dahil, heyetteki diğer üyeler 33 yıl boyunca saygı ve iltifat görmeye alışık olan II. Abdülhamid'i selamlamadan, ona "sen" diye hitap etmek suretiyle onu bir şekilde önemsemediklerini ve aşağıladıklarını göstermek istemiş olabilirler.

Yine Karasu'nun anlattıklarına göre, hal kararını duyan devrik sultan, sanki onlardan bir merhamet beklercesine memleket için yaptığı birtakım icraatları heyete hatırlatmak zorunda hissetmiştir kendini. Aynı şekilde cereyan eden son hadiselerde de bir dahli olmadığını ısrarla belirtmek suretiyle, benzer şekilde hakkındaki daha kötü muhtemel gelişmelerin önüne geçmek istemiş olabilir. Karasu'nun anlatımında dikkatleri çeken diğer bir husus ise, ifadelerinde hal kararı karşısında çok aciz bir II. Abdülhamid tasviri yapmasıdır. Özellikle de bu salonda icra ettiği 33 yıllık "istibdat" ve "keyfi" yönetimini hatırlatmak suretiyle, sultanın düştüğü aciziyeti anlayabilmek için bir mukayese imkânı vermektedir. Son gelişmeler nedeniyle de olsa çok zayıf düşen sultan özellikle de kendisi ve aile fertleri hakkındaki belirsizlikten endişe ettiğini, hayatlarının garanti edilmesini istediğini belirtmektedir.

Emanuel Karasu'nun Alman gazetesine anlattıkları, aynı olaya şahit olan devlet adamlarının veya olayı bunlardan dinleyen gazetecilerin hatıratlarıyla mukayese edilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak Karasu kadar geniş bilgi veren ikinci bir hatırat olmadığı için, geniş kapsamlı bir karşılaştırma yapılamamıştır. Bu hadiseler hakkındaki ikinci bir geniş kaynak, İrtem'in hatıratında kaydettiği, Karasu'nun ilgili hatıratının geçtiği Fransızca esere dayanmaktadır. Aslında her ikisi de Karasu'ya ait olan bu iki hatıratla muhteva olarak belli bir paralellik olsa da, teferruatta bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

Özellikle de sultanı küçümseyen "sen" hitabı başta olmak üzere, gö-

rünüşü hakkındaki birtakım olumsuz tasvirlerle örtüşmemektedir. Dönemin bazı devlet adamlarının ve gazetecilerin hatıratlarında hadisenin tamamından ziyade sadece hal kararının tebliğ edilmesi kısmı geçtiği için, teferruatlı bir kıyas yapılamamaktadır. Karasu'nun anlattıkları dışındaki bu kısmi hatıratlara rağmen, yine de onun anlattıklarıyla çelişen çok farklı birtakım hususlar yok değil. Örneğin, özellikle de II. Abdülhamid'in kararın kendisine iletildiği sırada, Karasu'nun iddiasının aksine, vakarını ve metanetini koruduğu geçmektedir.

Bu tezat, oldukça önemlidir. Bir taraftan Karasu'nun tasvirinde, son gelişmelerle iyice yıpranan ve moral olarak çöken, aslında kişilik olarak zaten zayıf olan, fakat bütün kuvvet ve otoritesini despotik yönetiminden; tahttan indirildiği sırada ise, elinin altında tetikte tuttuğu silahından alan bir hükümdar tasviri karşımıza çıkmaktadır. Diğer tarafta ise, çok daha farklı bir sultan profili vardır. Son gelişmelerin neden olduğu yıpratıcı hadiselerle ve içinde bulunduğu bu zayıf duruma rağmen vakar ve metanetini halen muhafaza eden bir II. Abdülhamid. Bu iki profilden hangisi doğrudur? Daha geniş ve farklı hatıratlar ortaya çıkmadan, bu sorunun cevabını vermek mümkün görünmemektedir. Bu durum, aslında Sultan II. Abdülhamid'in o karmaşık ve halen tartışmalı olan kişiliğine ve yönetimine fazlasıyla uymaktadır.

NECMEETTİN ALKAN

KTÜ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ

DİPNOTLAR

- 1 "Wie Abdul Hamid abgesetzt wurde", *Frankfurter Zeitung*, 30 Nisan 1909, sayı 119, Abend Blatt, s. 1-2.
- 2 Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu. Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.), İstanbul 2003, s. 286.
- 3 İrtem, s. 286.
- 4 Mc Cullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü. Osmanlı'nın Son Günleri*, Nihal Önal (Çev.), 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 250.
- 5 Mc Cullagh, s. 259.

- 6 Galip Paşa, "Galip Paşa'nın Hâtıraları 3. Sultan Hamid'in Hal'i", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 8, İstanbul 1966, s. 83-84.
- 7 Ziya Şakir, *Sultan Abdülhamid'in Son Günleri*, İstanbul 2006, s. 20-21.
- 8 Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Cemal Kutay (Yay.), İstanbul 1980, s. 46.
- 9 Galip Paşa, s. 79.
- 10 Ziya Şakir, s. 14.
- 11 Mc Cullagh, s. 251.
- 12 İrtem, s. 283-285.
- 13 Galip Paşa, s. 79-81.

- 14 Mc Cullagh, s. 251.
- 15 Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlk Otuzbir Mart Hâdisesi*, Faik Reşit Unat (Haz.), 2. Baskı, Ankara 1985, s. 82.
- 16 Okyar, s. 46.
- 17 Ziya Şakir, s. 14.
- 18 İrtem, s. 282-283.
- 19 Galip Paşa, s. 80.
- 20 Ali Cevat Bey, s. 83.
- 21 Ziya Şakir, s. 14.
- 22 Okyar, s. 46.
- 23 Mc Cullagh, s. 251.